

אוניברסיטת בר-אילן

**מתרגמים מדברים על עצמם, על עבודתם ועל מקצועם:
הביטוס של מתרגמי ספרות רוסית לעברית**

Translators Talk about Themselves, Their Work and Their Profession:
The Habitus of Translators of Russian Literature into Hebrew

הצעת תזה לתואר שני

מגישה: טניה ווינובה

מנחה: פרופ' מרים שלזינגר

הצעת תזה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך

בתרגום וחקר התרגום,

אוניברסיטת בר-אילן

תוכן עניינים

- 1..... נושא המחקר, מטרתיו ומבנהו.
- 2..... שאלות המחקר.
- 3..... סקירת ספרות.
- 3..... א. תשתית תיאורטית-מושגית כללית.
- 5..... ב. מושג ההביטוס בחקר התרגום.
- 7..... ג. תרגום ספרות רוסית ומקומו ברב-מערכת עברית: רקע כללי.
- 8..... ד. מתרגמי ספרות בישראל.
- 9..... מתודולוגיה.
- 9..... א. קורפוס.
- 10..... ב. שאלונים.
- 10..... חשיבות המחקר.
- 11..... ביבליוגרפיה.

נושא המחקר, מטרותיו ומבנהו

תרגום הוא פעולה סוציו-תרבותית. חקר התרגום כדיסציפלינה אקדמית שהחלה להתפתח בשנות ה-70 של המאה ה-20 נטה להתמקד בטקסטים, בין אם הגישה הייתה פרסקריפטיבית או דסקריפטיבית. לאחרונה החלו להתעניין חוקרי תרגום שנקודת מוצאם סוציולוגיה, אנתרופולוגיה או מחקר התרבות לא רק ב"מוצר" (טקסט מתורגם) אלא גם ב"יצרן" (מתרגם), ב"צרכן" (קורא טקסט מתורגם), ב"רפרטואר" תרגומי, ב"מוסדות" וב"שוק" התרגום – וכן, ביחסי הגומלין בין הגורמים האלה המכוננים כל תופעה סוציו-תרבותית (Sela-Sheffy 2000, Pym 2004, Inghilleri 2005).

המחקר שיבוצע במסגרת זו יעסוק ביצרן בתחום התרבות: יבחן את דמותו של מתרגם הספרות לעברית וינסה לאפיין את ההביטוס שלו. מושג ההביטוס יהיה בין המושגים המרכזיים במחקר זה. לפי קו מחשבתו של בורדייה (בורדייה 2005, Bourdieu 1984, 1990), מתרגמים מפנימים את הסדר חברתי ובהתאם לכך מעצבים את הדימוי העצמי שלהם. ככל האנשים האחרים הפועלים בכל שדה חברתי שהוא, מתרגמים מייצרים הביטוס – סכמות קוגניטיביות המופנמות על-ידיהם בתהליך החברות הנוטע באדם תפיסות שבאמצעותן הוא מפרש מציאות, פועל בה בשלל דרכים שונות, מארגן את "סגנון חייו", מבנה את דימויו העצמי. דרכי הייצוג העצמי והמקצועי של המתרגם יכולות להאיר את ההביטוס ולהעיד על הדימוי העצמי של המתרגם, שנתפס לרוב כדמות "שותקת", "בלתי-נראית", "כנועה" (Chamberlain 1988, Jänis 1996, Simeoni 1998,) ובעלת מקצוע לא יוקרתי (Choi & Lim 2002). כדי לבחון את דמות המתרגם ייבדקו ייצוגים עצמים ומקצועיים של מתרגמים על בסיס דבריהם שלהם על עצמם, על עבודתם ועל מקצועם כפי שהם מופיעים בראיונות עיתונאיים, בהקדמות ובסופי דבר המלווים את התרגומים, בכתיבה מטא-תרגומית, בהערות המתרגם. ההשערה העיקרית היא (בעקבות בורדייה ו-Sela-Sheffy 2005, forthcoming) כי ההביטוס של מתרגמים והשיח שלהם סביב עצמם, סביב עבודתם וסביב מקצועם הוא בסיס לאוטונומיזציה של שדה תרגום הספרות, לרכישת ההון (החומרי ובעיקר הסימבולי) ולהתמסדות המקצוע.

בנוסף, מחקר זה יבדוק אם חל שינוי בהביטוס של מתרגמי הספרות לעברית לאורך ההיסטוריה. לצורך צמצום הקורפוס המחקרי ייבחנו מתרגמי הספרות הרוסית בלבד. ההצדקה לצמצום הקורפוס לפי השפה טמונה בהשפעתה המרכזית והמכרעת של הרב-מערכת הרוסית על מערכותיה על הרב-מערכת העברית על מערכותיה לפחות עד המחצית הראשונה של המאה ה-20 (Even-Zohar 1990c). ייבדקו דבריהם של מספר מתרגמים "בולטים", "מייצגים" ו"מוכרים" בתולדות תרגום הספרות הרוסית לעברית החל משנות ה-30 של המאה ה-20 ועד לימינו. כלומר, פרט לאפיון ההביטוס של מתרגמי הספרות הרוסית (על ציר סינכרוני), מטרת המחקר לבחון את ההביטוס של מתרגמי הספרות הרוסית על ציר דיאכרוני. ההשערה העיקרית היא (על בסיס Even-Zohar 1990b, Toury 2000) שאכן חל שינוי בהביטוס של מתרגמי הספרות הרוסית על ציר הזמן, על רקע התמורות בתחום התרגום, על רקע התמורות הסוציו-תרבותיות וההיסטוריות בארץ ועל רקע שינוי המעמד של הרב-מערכת הרוסית ברב-מערכת העברית.

פרט לשאלות המבקשות לאפיין את ההביטוס של מתרגם הספרות הרוסית (כלומר, של היצרן) ואת השינויים שחלו בו על ציר הזמן, במחקר זה תהיה התייחסות לסוגיות נוספות הנובעות מעצם

המסגרת התיאורטית הכוללת שלו: שדה תרגום ספרותי כשדה מקצועי (מרובד מעצם הגדרתו), היחסים המתקיימים בין שדה זה לשדות אחרים של התרגום. בנוסף, ייסקרו הגורמים המכוננים את שדה התרגום הספרותי על ציר הזמן שקשורים כולם לדמות היצרן: הרפרטואר של שדה התרגום של ספרות רוסית לעברית, הצרכנים שלו, המוסד והשוק השולטים על הייצור ועל הצריכה (Even-Zohar 1997b). אשר לצרכן הספרות הרוסית המתורגמת בארץ תישאל השאלה אם הוא "מכיר" את דמות המתרגם, ואם הדמות המוכרת לו שונה מהדמות שהמתרגם מבקש להציג.

מבנה המחקר, כפי שהוא מצטייר בשלב זה, יהיה כדלקמן: תתואר התשתית התיאורטית והמושגית של הדיון, יאופיין שדה התרגום הספרותי בכלל (ובעייניות הגדרתו כשדה מקצועי), תוצג הדינמיקה בין המערכות השונות הפועלות ברב-מערכת התרגום (כלומר, השוני – אם אכן קיים – בין היצרנים בשדה ספציפי זה לבין אלה הפועלים בשדות תרגום אחרים), ייבחנו הגורמים המכוננים את שדה התרגום הספרותי (מרוסית) ובהקשר הזה ייערך דיון נרחב שמטרתו לנסות לבחון את דמותו של מתרגם הספרות הרוסית ולאפיין את ההביטוס שלו (על כל המשתמע) על בסיס דבריו על ציר דיאכרוני.

יש לציין כי מטרת העבודה לאפיין, לתאר ולבחון סוגיות אלה, ללא התייחסות שיפוטית אליהן. יש להדגיש כי קורפוס המחקר יחבוק את מתרגמי הספרות הרוסית בלבד. משמעות הדבר שבשלב זה ההשערות ובשלב מאוחר יותר אף המסקנות יחולו על הנחקר במסגרת הקורפוס בלבד, אם כי ניתן יהיה ליישמן על מתרגמי הספרות משפות אחרות – אך זאת לאחר בדיקתו של כל מקרה מבחן לגופו.

שאלות המחקר

שאלות מחקר עיקריות:

- כיצד מתרגם ספרות רוסית לעברית תופס את עצמו, את עבודתו ואת מקצועו? כיצד הוא פועל במציאות, מארגן את סגנון חייו? מהו ההביטוס של מתרגם ספרות רוסית לעברית?
- האם ההביטוס של מתרגמי ספרות רוסית לעברית השתנה על ציר הזמן (החל משנות ה-30 של המאה ה-20 ועד היום)?
- האם הצרכן "מכיר" את דמות המתרגם, והאם הדמות המוכרת לו שונה מהדמות שהמתרגם מבקש להציג: דהיינו, האם יש הבדל בין ההביטוס "החיצוני" של המתרגם, כלומר זה הנתפס בידי הצרכן, לבין ההביטוס "הסובייקטיבי" המיוצר בידי היצרן עצמו?
שאלות מחקר נוספות הנגזרות מהתשתית התיאורטית של המחקר:
- האם תרגום ספרות (רוסית) לעברית הוא מערכת/שדה (מקצועי)?
- מהם הגורמים המכוננים מערכת תרגום ספרות רוסית לעברית משנות ה-30 של המאה ה-20 ועד היום (הקשורים כולם לדמות היצרן): רפרטואר, מוצרים, צרכנים, שוק, מוסד?
- מהם היחסים בין שדה זה לשדות אחרים של התרגום (או, במונחים של אבן-זהר (Even-Zohar 1990a), מהם היחסים בין המערכות בתוך הרב-מערכת של התרגום לעברית) – האם היצרנים הפועלים בשדה התרגום הספרותי שונים מיצרנים בשדות תרגום אחרים?

סקירת ספרות

א. תשתית תיאורטית-מושגית כללית

מחקר זה, היוצא מנקודת הנחה בסיסית כי תרגום הוא פעולה סוציו-תרבותית, יתבסס על תיאוריות ועל מושגים ממחקר התרבות ומסוציולוגיה, וכאן ייסקרו סוגיות שיש להן השלכה ישירה למבנה המחקר ולהשערות שבבסיסו.

תורת הרב-מערכת של אבן-זהר (Even-Zohar 1990a) תופסת מציאות כרשת מערכות שונות שמצטלבות זו בזו וחופפות בחלקן, משתמשות באופציות מערכתיות שונות ויחד עם זאת מתפקדות כשלם מובנה אחד (רב-מערכת) שכל רכיביו מנהלים יחסי תלות הדדית. ערך הפריט בתוך המערכת נובע ממיקומו בה. תיאוריה זו מתייחסת לכל תופעה כאל מערכת הטרוגנית פתוחה שכל יחסיה (הן היחסים בין מערכות בתוך רב-מערכת והן יחסים בתוך מערכת אחת נתונה) דינמיים והיררכיים והם המניעים תהליכי התפתחות והשתנות שניתן לבחון על ציר סינכרוני (לפיו גורמים פועלים באינטראקציה הדדית בנקודת זמן מסוימת) ועל ציר דיאכרוני (לפיו מתקיימת אינטראקציה בין הגורמים לאורך ההיסטוריה). המתח המתמיד בין רובדי המערכת הוא זה המכונן את אופייה הסינכרוני הדינמי מאוד של כל מערכת. כל תופעה או פעולה סוציו-תרבותית המתפקדת במערכת (שהיא, בתורה, חלק מרב-מערכת) מכוננת בידי מספר גורמים שאף הם מנהלים יחסי תלות הדדית: הצרכן יכול לצרוך מוצר המיוצר בידי היצרן, אבל כדי שהמוצר ייווצר ולכן יצרך כהלכה חייב להיות רפרטואר,¹ שהשימוש בו מוגבל, מוגדר ונשלט בידי מוסד מצד אחד ושוק שבו מופץ המוצר מצד שני (Even-Zohar 1997b). כל גורם יש לבחון בהקשר הגורמים האחרים המעורבים בפעולה הסוציו-תרבותית כולה. היות שהמחקר יעסוק בדמות המתרגם, כלומר בדמות היצרן בתחום התרבות (הפועל במערכת תרגום ספרות רוסית), ייפרטו כל הגורמים האלה. כמו כן, תילקח בחשבון ההבחנה הבסיסית בין שתי ההגדרות של מושג התרבות: התרבות כ"נכסים" והתרבות כ"כלים" (Even-Zohar 1997a). ההגדרה הראשונה מתייחסת לתרבות במובן המקובל – כמלאי של נכסים הניתנים להערכה שהבעלות עליהם מסמנת רווחה, מעמד גבוה, שליטה ויוקרה. ההגדרה השנייה תופסת תרבות כמכלול של כלים לארגון החיים – הן ברמת הפרט והן ברמת הכלל. הכלים יכולים להיות פסיביים (צריכה) – כלים שבעזרתם מנתחים, מסבירים, מבינים את המציאות, ואקטיביים (ייצור) – כלים שבעזרתם הן ישות אינדיבידואלית והן ישות קולקטיבית יכולה לתפוס ולייצר כל מצב שהוא. כלומר, לפי ההגדרה השנייה, התרבות היא רפרטואר של "ארגז כלים" של נוהגים, כישורים וסגנונות שדרכם אנשים מבנים אסטרטגיות פעולה. היבט זה קשור פחות להבנה ויותר לעשייה אם כי ההבנה הכרחית לעשייה. התיאוריות של בורדייה אף הן באות להסביר מנגנונים שונים של פעילות סוציו-תרבותית ועקרונות שחלים על תופעות רבות. גם בורדייה תופס את המציאות כרשת מערכות ותת-מערכות המקיימות ביניהן יחסי גומלין, מאבקי כוח ודרישה לגיטימציה (ראה במיוחד בורדייה 2005א', בורדייה בדפוס). כל פעילות סוציו-תרבותית היא שדה, שהוא מרחב מובנה של עמדות שתכונותיהן תלויות במיקומן

¹ אחד המושגים המרכזיים בתיאוריות של אבן-זהר, פירושו מכלול כללים ומודלים העומדים לרשות יחידים וקבוצות לארגון חייהם (Even-Zohar 1997a, 1997b). במידה מסוימת מושג זה חופף עם מושג ההביטוס של בורדייה (ראה גם Sela-Sheffy 1997), ונקודה זו תידון במחקר.

במרחב. בדומה לגישתו של אבן-זהר, גישה זו מבחינה בהיררכיה לא רק בתוך כל שדה שהוא אלא גם בין שדות שונים. לשדות שונים יש חוקי תפקוד שונים זה מזה, אם כי ניתן לגלות חוקי תפקוד משותפים לכל השדות. התכונה העיקרית של השדה (שחייב להיות אוטונומי כדי שיוגדר כשדה) היא המאבק המתנהל בתוכו (מושאי המאבק והאינטרסים משתנים משדה לשדה) בין הסוכנים הוותיקים (השולטים בשדה) שנוקטים באסטרטגיות של שימור והחדשים (המנסים להיכנס לשדה) שנוקטים באסטרטגיות של ערעור הקיים. המאבק מתנהל סביב שימור (או ערעור – תלוי בעמדת הסוכן) מבנה קיים של חלוקת ההון הספציפי לשדה (וסוגי ההון הם: כלכלי (משאבים כלכליים, ממון), תרבותי (השכלה, ידע, תארים), חברתי (יחסי משפחה, חברים, עמיתים) וסימבולי (יוקרה, "שם טוב" וכו')) שהצטבר במהלך ההיסטוריה שלו וכעת מבסס אסטרטגיות עתידיות של הסוכנים (בורדייה בדפוס). ההיסטוריה של השדה על כל מרכיביה מתבטאת בכל גזרת השדה, מותרה עקבות ביצירה פרי השדה ואפילו בחייו של הסוכן עצמו. תכונה נוספת של השדה היא שותפות באינטרסים הקשורים לעצם קיומו של השדה. בבסיס כל מאבקי הכוח טמונים הסכמה על מושאי המאבק ושיתוף פעולה בין הסוכנים שמטרתם לשעתק את השדה.

כפי שניתן לראות, התיאוריה של בורדייה מעניקה תפקיד חשוב מאוד לסוכן (או, במושגים של אבן-זהר, ל"יצרן") הפועל בשדה סוציו-תרבותי (או במערכת). התנהגות הסוכן בכל שדה (מקצועי) ומחוצה לו מונחית בידי ההביטוס – מעין חוש פרקטי² המבוסס על סכמות קוגניטיביות שהסוכן הפנים במהלך החברות וההתנסות, כך שהן הפכו לטבע הסוכן (Bourdieu 1990), ל"הרגלים" שאינם מצריכים מחשבה. סכמות (או נטיות) אלה קשורות לדרכי תפיסתו, חשיבתו, הבעתו, פעולתו, ארגון חייו, אסטרטגיות הייצוג העצמי של הסוכן, הן מבנות את טעמו ואת סגנון חייו (Bourdieu 1984). חשוב לציין שהביטוס הוא מבנה המתבנת את הפרקטיקות החברתיות ובה בעת מתובנת על-ידיהן. כלומר, מושג ההביטוס מציין את הפנמת המבנה החברתי, היחסים החברתיים וכו' ודרך ההפנמה, מושג ההביטוס מסמן אף את החצנתם. היות שהביטוס הוא יכולת לייצר מחשבות, תפיסות, פעולות וכו' באופן חופשי כביכול אך תחת השגחה וביקורת (יחסים חברתיים) (שהביטוס הוא התוצר שלהם) מנהלים את הפרקטיקות באמצעות אילוצים ומגבלות), החופש הוא תמיד יחסי. הסוכנים לעולם אינם חופשיים, אך תמיד, כשהסוכן מונחה בידי ההביטוס שלו, קיימת אשליית חופש הפעולה. ההביטוס של כל סוכן ייחודי (היות שהוא מושתת על החינוך, החברות והניסיון), עם זאת ניתן לאחד את המסלולים החברתיים (לפי מעמד, מקצוע וכו'). יחסים בין ההביטוסים של הסוכנים המשתייכים לאותה קבוצה חברתית הם יחסים הומולוגיים (המבוססים על עקרון השוני שבדמיון). כדי להיכנס לשדה (מקצועי, לדוגמה), לפעול בו בהצלחה וכתוצאה מכך לצבור הון, נדרש הביטוס מיוחד (כלומר, לכל שדה הביטוס מיוחד לו), הכשרה הולמת, הסכמה לשחק לפי כללי המשחק הנהוגים בשדה והכרת מושאי המאבק, הבעייתיות וההיסטוריה של שדה זה (בורדייה 2005א', בורדייה בדפוס).

² גופמן (1980) מכנה זאת "חוק הביצוע", חוש המכתיב ידיעה מה לעשות בכל מצב ומצב (אף הוא נרכש בתהליך החינוך והחברות). במחקר תיבדק זיקתה של תיאוריית בורדייה לתיאוריה של גופמן.

ב. מושג הביטוס בחקר התרגום

בעשר השנים האחרונות החלו החוקרים לגלות עניין בתיאוריה של בורדייה וברלוונטיות המושגים שהיא מציעה (שדה, הביטוס, הון) לחקר התרגום.³ התעניינות זו הייתה חלק מבחינה מחודשת של הגישה הדסקריפטיבית (בעיקר של תיאוריית הנורמות של טורי ותורת הרב-מערכת של אבן-זהר⁴) לחקר התרגום. לדעת החוקרים, המושגים של בורדייה יכולים להעשיר את מושגי התיאוריה הדסקריפטיבית (Simeoni 1998, Inghilleri 2003, Sela-Sheffy 2005, forthcoming), מציעים כלים טובים יותר מהם לניתוח הגורמים הסוציו-תרבותיים המשפיעים על פעולת התרגום ועל תוצריה (Hermans 1999, Inghilleri 2005) או המהווים להם תחליף חדש (Gouanvic 2005). חשוב מכל, שמושגים של בורדייה מכוונים את חקר התרגום לבחינתו של היצרן, דהיינו המתרגם. אחד המחקרים החשובים הפותחים פרספקטיבה כללית של שילובה של תיאוריית בורדייה בחקר התרגום הוא מחקרה של אינגילרי (Inghilleri 2005). לפיו בעזרת מושג הביטוס שמציע שיטה לבחינת תפקידו של המתרגם ביחס לפרקטיקה שלו יש לבצע מחקרים אמפיריים על מה שמתרגם עושה בהקשר הרחב ביותר של הפרקטיקה המקצועית והחברתית שלו. אף מחקרים אחרים תומכים בבחינתה של דמות המתרגם בהקשר רחב. סימאוני מדבר על הביטוס המתרגם בעיקר בהקשר פעולתו המקצועית, אם כי הוא מודע לכך שמושג הביטוס קשור לא רק לשדה התרגום (Simeoni 1998:14, 18-19). המחקרים האמפיריים של סלע-שפי מאששים את העניין: להיות מתרגם פירושו להיות אישיות בעלת אופי ודימוי מסוימים, דהיינו להיות אישיות בעלת הביטוס "כללי" מסוים שלא מצמצם להביטוס "מקצועי" בלבד (Sela-Sheffy 2005, forthcoming). מחקרו של סימאוני (Simeoni 1998) מנסה לשלב את מושג הביטוס בתיאוריית הנורמות של טורי (במיוחד בדיון של טורי באופיו של המתרגם הדו-לשוני: ברכישת כישורים הנדרשים לתרגום, בהכרתו כמתרגם מבוסס). טורי טוען שהמתרגם הן לומד בעצמו והן מפנים באופן בלתי-מודע אילוצים סוציו-תרבותיים, כלומר, "סביבתיים", שמופעלים עליו (Toury 1995: 248-254). לעומת טורי הגורס שמה שמכתיב את התנהגות המתרגם בפועל הוא הנורמות, סימאוני טוען כי המתרגם הוא זה היוצר את נורמות התרגום (Simeoni 1998:26). מחקרו של סימאוני נוטה להכללות, שאינן

³ על ההתעניינות הגוברת מצביעות עובדות רבות. לדוגמה, אחד הגיליונות של כתב העת המכובד *The Translator* (גיליון 11 מ-2005) הוקדש כולו לתיאוריה של בורדייה בהקשר של חקר התרגום.

⁴ לא כאן המקום להרחיב על התיאוריה הדסקריפטיבית, אם כי המחקר יושתת בחלקו על מושגיו של אבן-זהר (מהתיאוריה הכללית שלו), ועל הקבלתם למושגים של בורדייה. באופן כללי ניתן להגיד שמחקר דסקריפטיבי, הנוגד לשיפוטיות, יוצא מנקודת הנחה שתרגום הוא פעולה סוציו-תרבותית ותופס תרגום כמערכת המתפקדת ברב-מערכת ספרותית (לדוגמה, ויסברוד 1989, Even-2000, Zohar 1990b, Toury 1995, 2000). אופני התרגום משתנים בהתאם למעמדה של מערכת הספרות המתורגמת ברב-מערכת כוללת בנקודת זמן מסוימת ובהקשר היסטורי-חברתי נתון. תרגום יכול להיות במרכז הרב-מערכת הספרותית או בשוליה, לשחק תפקיד חדשני או שמרני בתקופות שונות (וכן להיות בה בעת חדשני ושמרני בגורות שונות באותה תקופה), ובהתאם לכך מעמד המתרגם, דימויו העצמי ותפיסתו בעיני החברה. טורי (Toury 2000) מדבר על פעולת תרגום כפעולה חברתית הכפופה לנורמות בהקשר היסטורי-תרבותי נתון. בדומה לאבן-זהר, טורי ממקם תרגום על סקאלה דמיונית שבקצה האחד שלה תרגום אדקוטי הנצמד לדגמי (מערכת) תרבות המקור ובקצה השני שלה – תרגום קביל הנצמד לדגמי הבית של תרבות היעד, כאשר לרוב ייתכנו בתרגום פשרות בין שני הקצוות הללו. טורי מפתח טענה זו וגורס כי מה שמכתיב וקובע את מיקום התרגום על הסקאלה הוא הנורמות (צווים הנוגעים לכל מצב, פעולה או התנהגות חברתיים שהם מבוססים על ערך, השקפת עולם, מזוהים על-ידי הסדירות שלהם ומופנמים על-ידי כל אדם בתהליך החברות).

נתמכות בידי מחקרים אמפיריים (בהתאם לדרישת בורדייה): הוא בוחן את הביטוס המתרגם לאורך ההיסטוריה המערבית ומסיק כי טיבו בכניעות, בכפיפות ובבלתי-נראות. הכפיפות הטבועה בהיסטוריה הפכה לטבע המתרגם, ואפילו לטבע הרצוי לו (Ibid:12). סלע-שפי (Sela-Sheffy 2005), המנהלת דו-שיח עם סימאוני, רואה חשיבות במאמרו, אם כי מעמידה בספק חלק מטענותיו היות שהן נוגדות לתיאוריה של בורדיה שביסודה דינמיקה מתמדת. היא מדגישה כי לא בכל תקופה ולא בכל מרחב סוציו-תרבותי היה למתרגם מעמד נחות וכי לא כל מתרגם הוא בעל אופי כנוע. כלומר, כדי לדבר על אופיו של כל מתרגם, יש להתחשב במצב השדה (השדות) שבו הוא פועל בנקודת זמן נתונה, ובעמדת אותו מתרגם בשדה (בשדות) זה עצמו וביחס לשדות משיקים (Ibid:5-8). עם זאת, ישנם מחקרים הממעיטים בחשיבות האילוצים הסוציו-תרבותיים (על אף שזהו חלק בלתי נפרד ממושג ההביטוס ומהטענות המרכזיות של טורי ואבן-זהר): לדוגמה, גואנוויק (Gouanvic 2005) טוען שמושג הנורמות בתרגום לא יכול להסביר בחירות סובייקטיביות ו"אקראיות" של מתרגמים שיש להם חופש פעולה; הביטוס המתרגם הנרכש במהלך מסלול חייו ("הכללי" ו"המקצועי") בתרבות היעד הוא המשפיע על טעמו הספרותי של המתרגם, על בחירותיו בבואו לתרגם (בחירה במחבר, בסוג ספרות, במעמדה), ועל דרכי התרגום (Ibid). כן, היות שתפקיד המתרגם לשרת את המחבר המקורי בשדה ובתרבות היעד, לא ניתן לחקור את ההביטוס בנפרד מתרבות מקור שהיא זו המכתיבה עתיד חברתי חדש לתרבות היעד הקולטת את התרגום (Ibid:164). כך ההון הסימבולי שנרכש תלוי ביצירות שהמתרגם מתרגם, ובמידת הקונוניות שלהן (בתרבות מקור).

החוקרים חלוקים בשאלה אם התרגום הינו שדה: יש החושבים שזהו שדה אוטונומי העונה על הגדרת בורדייה, אם כי כשדה מקצועי זהו שדה בעייתי מאוד בכלל (Inghilleri 2005, Wolf forthcoming) ובישראל בפרט (Sela-Sheffy 2005, forthcoming), יש החושבים שזהו "פסבדו-שדה" ובכך מדגישים את מורכבותו ואת בעייתיותו (Simeoni 1998, Hermans 1999) ויש המגדירים את תרגום הספרות כ"גזרה" בשדה ספרות מבוסס היטב (Gouanvic 2005).

בחינת השיח של מתרגמי הספרות בארץ (Sela-Sheffy 2005, forthcoming) מעידה כי המתרגם איננו ישות שותקת, אלא ישות, שבדומה לבני קבוצות מקצועיות אחרות, מנסה להתבדל, לקדם את מעמדה החברתי שלה עצמה ושל קבוצתה המקצועית ומשקיעה רבות ברכישת יוקרה מקצועית. התנהגותם זו של המתרגמים מונחית בידי ההביטוס שנרכש במהלך חיברות ופעילות בשדה התרגום הספרותי ובשדות משיקים לו. מתרגמים פועלים בשדה (מקצועי) דינמי שבו תחרות מתמדת, ניסיונות למסד מקצוע, ולצבור הון (סימבולי שמתוגמל בסופו של דבר בחומרי). דינמיקה זאת היא המחייבת אותם לאמץ דימויים עצמיים שונים זה מזה. סלע-שפי מבחינה בשלושה סוגים של דימויים עצמיים: המתרגם כשומר הגחלת של התרבות, המתרגם כשגריר תרבותי זרות וכמחדש, המתרגם כאמן בפני עצמו (המסתיר את כישוריו ואת דרכי עבודתו בפועל, והמאמץ תדמית "הזר והמוזר" (Sela-Sheffy forthcoming: 9-12)).

ג. תרגום ספרות רוסית ומקומו ברב-מערכת עברית: רקע כללי

כל מקרה מבחן יש לבדוק ברצף ההיסטורי שלו (Even-Zohar 1990a, 1990c). בהתאם לראייה זו, במחקר ייסקרו הגורמים הפועלים במערכת תרגום ספרות רוסית לעברית על ציר דיאכרוני תוך התייחסות מיוחדת לדמות היצרן, כלומר המתרגם (נושא המחקר), המממשת בהתנהגותה את כל יחסי המערכת (אבן-זהר 1980: 177).

לא ידוע על סקירה מקיפה של תרגום ספרות רוסית לעברית לדורותיו, שתוכל להאיר את כל הגורמים המשתתפים בכינונו. נקודת ההנחה (בעקבות שביט ושביט 1977, אבן-זהר 1980, ויסברוד 1989, Even-Zohar 1990c, Zoran 1990, Toury 1995, 1998, Shavit 1998) היא שלרב-מערכת הרוסית היה תפקיד מרכזי בהתגבשות הרב-מערכת העברית לפחות עד המחצית הראשונה של המאה ה-20. לפיכך, מתרגמי ספרות רוסית היו בעלי השפעה רבה, "יוקרתיים" בעיני עצמם ובעיני זולתם (לפחות עד התקופה המצוינת לעיל). אבן-זהר (Even-Zohar 1990c) מבחין במספר תקופות של אינטרפרנציה (יחסים בין מערכות (מערכת ספרות, שפה, תרבות, מערכת סמיוטית) שבהם מערכת אחת משמשת מקור לשאילת פריטים וניכוסם בצורה ישירה או מוסווית עבור מערכת שנייה) בין רב-מערכת רוסית על מערכותיה לבין רב-מערכת עברית על מערכותיה: תקופת התגבשותם של יחסי התלות (1860-1820), תקופת הרוסיפיקציה הראשונה (1860-1920), תקופת הרוסיפיקציה השנייה (1920-1950), שקיעתם של יחסי התלות (1950 ואילך). בתקופות אלה (במיוחד בשתי תקופות "הרוסיפיקציה" (1860-1950)) הרב-מערכת הרוסית תפקדה כמערכת הלגיטימית הזמינה ביותר עבור היצרנים ברב-מערכת העברית. בהתאם לצורכי הרב-מערכת העברית, הרחיבו היצרנים את הרפרטואר שלה באמצעות ניכוסם של פריטי רפרטואר הרב-מערכת הרוסית או באמצעות דחייתם. רוסיה השתתפה בייצור התרבות העברית החדשה: ספרות, שפה ומערכות סמיוטיות (אידיאולוגיות חברתיות ופוליטיות, דגמים של השקפת עולם, התנהגות כוללת). לכן הרב-מערכת העברית הייתה תלויה בה מאוד במרוצת תקופת זמן מסוימת, לפחות עד המחצית הראשונה של המאה ה-20. בתחילת המאה ה-20 הייתה הרב-מערכת העברית בתהליך שינוי עקרוניתיה. היא הייתה בעלת מסורת ארוכה, קשורה לרוב לדת וככזו לא שירתה את צרכיו החדשים של הדור החילוני החדש שהחל לחפש אופציות חדשות ברפרטואר מגובש של הרב-מערכת הרוסית, שתפקדה כמערכת הלגיטימית (וכאמור, הזמינה ביותר) עבור היצרנים ברב-מערכת העברית (ראה אבן-זהר 1980). למרות התקת מרכז הפעילות הספרותית לארץ ישראל במהלך שני העשורים הראשונים של המאה ה-20,⁵ יחסי התלות של המערכת העברית במערכת הרוסית עדיין היו חזקים. סוכני שדה הספרות בארץ ישראל הזדהו עם המהפכה הרוסית; האהדה כלפי המערכת הרוסית הגיעה לשיאה במשך מלחמת העולם השנייה. היחסים הקרובים עם המערכת הרוסית התנהלו לא רק מבחינת הספרות הרוסית הקלאסית אלא אף מבחינת הספרות הרוסית הסובייטית (וההשפעה הניעה לא רק ניכוס דגמים אלא גם בחירת טקסטים לתרגום, ניהול פעילות חינוכית, תרבותית-ספרותית וכו') (Even-Zohar 1990c:106).

⁵ שביט מציינת את שנת 1928 כשנה מכרעת בהתגבשות המרכז הספרותי בארץ ישראל (שביט ושביט 1977, Shavit 1998), ואילו אבן-זהר טוען שכבר ב-1920 מרכז זה התגבש באופן מוחלט (Even-Zohar 1990c:105). לאור זאת במחקר ייבדקו המתרגמים החל מתחילת שנות ה-30, שבהן המרכז הספרותי התבסס סופית בארץ ישראל.

אמנם, אם בתקופות התגבשותם של יחסי התלות והרוסיפיקציה הראשונה הוחדרו הדגמים מהמערכת הרוסית באמצעות ספרות מקור וספרות מתורגמת בידי כותבי ספרות ומתרגמים שהכירו באופן בלתי-אמצעי את השפה והספרות הרוסית, לאחר מכן, לקראת סוף המחצית הראשונה של המאה ה-20, אומצו (בצורה המעובדת והמותאמת למערכת העברית) בידי אלה שלא הייתה להם גישה ישירה למערכת הרוסית או ידע בה. היצרנים הפועלים ברב-מערכת הספרות פנו לספרות מקורית שבה הוחדרו דגמים מספרות רוסית, לספרות מתורגמת מרוסית ולספרות שתורגמה משפות אחרות בתיווך הנורמה הרוסית (אבן-זהר 1980: 186, 1995: 143, 1990c: 109 Even-Zohar). לאחר שנות ה-50 של המאה ה-20, על רקע התמורות הסוציו-תרבותיות וההיסטוריות, חלה תזוזה של הרב-מערכת הרוסית מהמרכז לשוליים עקב התגבשות המרכז של רב-מערכת הבית (עברית), עקב שינוי הנורמות התרגומיות ועקב חדירת השפעות אחרות (בעיקר של הרב-מערכת האנגלו-אמריקנית), אם כי גם בפריפריה רב-מערכת זו הוסיפה להשפיע. מחקרים רבים מדברים על שינוי זה, שהחל להתבטא באופן מובהק במהלך שנות ה-60 וה-70 של המאה ה-20 (לדוגמה, ויסברוד 1989, 1992, 1995 Toury). עם העלייה הגדולה מברית המועצות בתחילת שנות ה-90, החלה להתעורר מחדש פעילותם של מתרגמי ספרות רוסית לעברית (לדוגמה, מפעל התרגום של הקלאסיקה הרוסית בידי קריקסונוב), ופרק שונה זה בתולדות תרגומה של הספרות הרוסית לעברית טרם נחקר, למיטב הידיעה. הופיעו יצרנים חדשים (בעלי גישה בלתי-אמצעית לרב-מערכת הרוסית היות שהם צמחו בה) העוסקים בתרגום ספרות רוסית (קנונית ולא קנונית). כאן עולה השאלה על מקומה (החדש) של ספרות רוסית מתורגמת ברב-מערכת העברית ועל המעמד והדימוי העצמי (והדימוי בעיני החברה) של היצרנים (מתרגמי הספרות הרוסית) בתקופה זו. שאלות אלה ייבחנו במחקר.

ד. מתרגמי ספרות בישראל

לבחון את דמות המתרגם בישראל פירושו לבחון דמות הפועלת בתרבות פריפרית (בהקשר הגלובלי) ובעלת יומרות, שנמצאת ללא הרף בתהליך התגבשות. בתרבות זו לתרגום (ולייבוא תרבותי בכלל) תפקיד חשוב יותר מאשר בתרבויות מבוססות ומרכזיות (ראה שביט ושביט 1977, Even-Zohar 1990b, 1990c, 1997b, Sela-Sheffy forthcoming). לפיכך, בתרבות זו נודע מקום חשוב לתפקיד המתרגם ולמעמדו (בהתאם למעמד הרב-מערכת שממנה מתרגם), בהיותו סוכן סוציו-תרבותי. היעדר הכשרה מקצועית של מתרגמים הוא עדיין בגדר נורמה בישראל (אם כי במספר מוסדות לימוד בכלל ומוסדות להשכלה גבוהה בפרט יש תכניות להכשרת מתרגמים). בעבר נעשו לא מעט ניסיונות לקדם את נושא המקצועיות, אך ללא הצלחה רבה. עד שנות ה-80 של המאה ה-20 למתרגמים ישראלים לא היה ארגון מקצועי המייצג אותם. בפועל הם היו נגד רעיון "ההתארגנות" ומספר ניסיונות להקים אגודה עצמאית נכשלו בעבר (Toury 1998: 446). במשך זמן רב הוצגו האינטרסים של מתרגמים באופן חלקי על-ידי אגודות הסופרים העבריים, אך גם אז המתרגמים לא התקבלו כחברי האגודה בעלי מלוא הזכויות. אגודת המתרגמים החדשה הוקמה ב-1980 (והיא מסופחת לפדרציה הבינלאומית של מתרגמים (FIT) החל מ-1987). ככלל, אין מתרגמי הספרות הידועים חברי האגודה. היעדר ההכשרה המקצועית נכון במיוחד לגבי מתרגמי ספרות, שרובם היום (להבדיל מהמחצית הראשונה של המאה ה-20) אינם יוצרים בזכות עצמם (Ibid). "כל אחד רשאי

לתרגם" (Sela-Sheffy 2005:9), והמיומנות נרכשת בהתנסות. ניתן להתחיל לעסוק במקצוע בכל גיל, ניתן להפוך אותו לקריירה השנייה. פרט להיותם מתרגמי ספרות, רובם עסקו בעבר (ועוסקים גם היום) בשדה הספרות (עריכה, ביקורת, כתיבת פרוזה או שירה) ובשדה האקדמי. פרסים שונים נועדו לעודד את התרגומים לעברית. הפרס היוקרתי ביותר הוא פרס טשרניחובסקי לתרגומי מופת שנוסד ב-1942 (מוענק בשתי קטגוריות: תרגום ספרותי ומדעי). נמצא כי ב-20 השנים האחרונות מתרגמי הספרות בארץ מנהלים שיח חי ותוסס (Ibid:11) בתקשורת, באינטרנט ובבמות ציבוריות נוספות. מתרגמי ספרות ידועי שם (דוגמת קריקסונוב, ליטוין, בר-הילל) מגיעים להרצות באוניברסיטאות בפני מתרגמים מתחילים. מתרגמי ספרות מתראיינים בתקשורת. מתרגמי ספרות צעירים (יחד עם צעירים אחרים הפועלים בשדה הספרות) יוזמים מפגשים פתוחים לקהל רחב שבהם דנים בין היתר בסוגיות התרגום,⁶ ולעתים אף מנהלים בלוגים ברשת שבהם העדות לפעולתם ולאישיותם.⁷ שיח זה הופך חלק ממתרגמי הספרות "סלבריטאים", מעלה אותם לרמה של "כוכבי תרבות", ומאפשר להם להיאבק על שיפור מעמדם ותנאי עבודתם (Sela-Sheffy 2005, forthcoming).

מתודולוגיה

א. קורפוס

לצורך בדיקתן של שאלות המחקר המרכזיות (ההביטוס של מתרגמי ספרות רוסית ושינויים שחלו בו לאורך ההיסטוריה) ייבנה קורפוס מחקרי אשר יחבוק את דבריהם של מתרגמי הספרות הרוסית החל מהדור של שנות ה-30 של המאה ה-20 ("דור היישוב") ועד לדור העכשווי: דהיינו, דבריהם בראיונות שבעיתונות כתובה (עיתונים, כתבי עת ספרותיים וכו'), הצהרותיהם בהקדמות ובסופי דבר המלווים את תרגומיהם, וכתבתם המטא-תרגומית (מאמרים, מסות). ייתכן שבמסגרת זו ייבדקו אף הערות המתרגם המלוות תרגומים, היות שלדעת מספר חוקרים (וביניהם, לדוגמה, עמית-כוכבי 1992, ו-Hermans 1996), בהערות משמיע המתרגם את קולו ואת עמדתו באופן מובהק. הערות המתרגם יכולות אף ללמד על מעמד הספרות שמתרגמים (עמית-כוכבי 1992). בהתאם לראייה של טורי (Toury 2000:207-208), פרט לשחזור הנורמות בתרגום (שאינו רלוונטי למחקר זה), מקורות חוץ-טקסטואליים כגון אלה מלמדים על הדימוי העצמי (ואם כך, על ההביטוס) של המתרגם הפועל במערכת סוציו-תרבותית מסוימת בנקודת זמן נתונה.⁸ בדיקתם של דברי המתרגם תהיה בדיקת תוכן בעיקרה. בקורפוס זה יהיו דבריהם של כעשרה מתרגמים "בולטים", "מייצגים" ו"מוכרים" בתולדות תרגום הספרות הרוסית לעברית שפעלו בתקופה המצוינת לעיל. בחירת דמויות "מרכזיות" ו"מייצגות" תיעשה על-פי קריטריונים שיוגדרו בהמשך לצורך זה. בגלל אופיו ההיסטורי של המחקר,

⁶ לדוגמה, מפגשים שיזמו חברי המערכת של כתב העת הול: <http://antinous.livejournal.com/33090.html>. במפגש זה ובאחרים נטלו חלק מתרגמי ספרות צעירים (דוגמת חן, בסקין, סוניס, מנור וכו').

⁷ ראה, לדוגמה, הבלוג של רונן סוניס (<http://antinous.livejournal.com/profile>), הבלוג של שאול רוזניק (<http://www.notes.co.il/gili>) וכו'.

⁸ טורי טוען שעל בסיס מקורות חוץ-טקסטואליים ניתן לשחזר את נורמות התרגום אם כי יש להתייחס לחומרים אלה בזהירות ובהסתייגות כי ישנו פער עצום (לעתים אפילו ניגוד מוחלט) בין הנקודות המצוינות בהם לבין התנהגות המתרגם, תוצריה ותוצאותיה בפועל. עניין זה נובע מסובייקטיביות, נאיביות, היעדר הידע הנחוץ לבחינת התרגום וכן לעתים מרצון מכוון להטעות. עם זאת מקורות חוץ-טקסטואליים הם מקור חשוב שעל בסיסו ניתן לשחזר נורמות בתרגום ולבחון אותן. יש להבהיר כל מקור כזה, לחשוף את מידת סדירותו, לבחון את יחסו לפעילות ממשית של התרגום כך שבסופו של דבר ייחשפו הנורמות של סביבה היסטורית-תרבותית שבתוכה ולמענה הוא נוצר (ראה Toury 2000: 206-207; ויסברוד 1989: 32-34, ויסברוד 1992 לדוגמה).

חלק נכבד מעבודת איסוף החומר יתבצע בארכיונים (של העיתונות היומית וכתבי העת הספרותיים בארץ, ברשימות של קריית ספר, כתב העת הביבליוגרפי של הספרייה הלאומית בירושלים הנותן תמונה מקיפה של התוצר הספרותי (לרבות התרגומי) בארץ החל מ-1924 וכו') ובאינטרנט (אתרי המתרגמים וכו').

כדי לבדוק אם קיים הבדל בין הביטוס "חיצוני" של המתרגם, כלומר זה הנתפס בידי הצרכן, לבין הביטוס "אישני", "סובייקטיבי" המיוצר בידי היצרן (המתרגם) עצמו ייבנה קורפוס מחקרי המורכב מדיונים כתובים, מפולמוסים, מכתבות וממאמרי ביקורת רלוונטיים למתרגמים אלה של ספרות רוסית לעברית; בדיקתם עשויה להאיר את הדרך שבה נתפסים המתרגמים בעיני החברה (ויסברוד 1992), ובעיקר בעיני "קובעי הטעם". כמו כן, קורפוס זה יורכב ממקורות אלקטרוניים (כגון התייחסויות הגולשים למתרגמי הספרות הרוסית) שבעזרתם תבורר דעתו של הצרכן "התמים".

ב. שאלונים

בדיקתן של מספר שאלות המחקר תדרוש שיטת ניתוח איכותני. כדי לקבל תמונה מקיפה יותר על ההבדל (אם אכן קיים) בין הביטוס הנתפס בידי הצרכן, לבין הביטוס המיוצר בידי היצרן (המתרגם) עצמו, המחקר יפנה לצרכן (קורא ספרות רוסית מתורגמת) ישירות באמצעות שאלונים, המבקשים לברר את דעתו של הצרכן על סוגיות הקשורות לדמות מתרגם הספרות הרוסית לעברית (אם כי "דעת הקהל אינה קיימת"⁹). בדיקתם של היחסים בין יצרנים במערכת התרגום מרוסית לעברית אף היא תתבצע בעזרת שאלונים שיחולקו למתרגמי טקסטים מכל סוג שהוא (פרט לספרות) מרוסית לעברית.

חשיבות המחקר

יש לציין מספר מחקרים עכשוויים שמטרותיהם חופפות במידה מסוימת למטרות מחקר זה: מחקרה של סלע-שפי (Sela-Sheffy 2005, Sela-Sheffy forthcoming) שהוזכרו בפרק סקירת הספרות, ומחקרן של שלזינגר וסלע-שפי (מענק מחקר של הקרן הלאומית למדעים), שיבחן את ההביטוס של מתרגמים ישראליים משישה סוגים (מתרגמי ספרות, מתרגמי טקסטים לא-ספרותיים, מתרגמי כתוביות, מתרגמי כנסים, מתרגמים קהילתיים ומתרגמים לשפת הסימנים), כקבוצה מקצועית המשווקת דימויים עצמיים מובחנים לאור המעמד השולי שכביכול ניתן להם בחברה ולאור השדה המקצועי הלא ממוסד שבו הם פועלים בישראל. עם זאת, מחקר זה בכל זאת עשוי לתרום למחקר על הביטוס המתרגם. ראשית, למיטב הידיעה, עד כה לא התבצע ניסיון בחקר התרגום לבחון את הדינמיות של מושג ההביטוס, כלומר את השתנותו על ציר דיאכרוני (אם כי ניסיון זה נעשה לא פעם במדעי החברה (ראה, לדוגמה, Rapoport and Lomsky-Feder 2002). שנית, כאמור, הקורפוס של מחקר זה יחבוק ספרות רוסית בלבד שתורגמה לעברית. בידול לשוני זה חשוב מאוד לאור מעמדה של הספרות הרוסית ברב-מערכת העברית לאורך השנים. בנוסף, על אף המעמד של הרב-מערכת הרוסית, לא ידוע על סקירה מקיפה של תרגומי ספרות רוסית לעברית לאורך התקופה הנידונה משנות ה-30 של המאה ה-20 ועד היום). שלישית, לא ידוע על ניסיון להשוות בין הביטוס "סובייקטיבי" (המיוצר בידי היצרן) לבין הביטוס "חיצוני" (הנקלט בידי הצרכן (הקורא)).

⁹ ראה בורדייה 2005ב': במקרים רבים קשה להגיד שהשאלונים מייצגים את דעת הקהל. הם מציינים מגבלה לחוקר היות שאינם מקיפים את כל טווח התשובות והתגובות. האפשרויות של אוכלוסיית מחקר נתונה לסוגיה מסוימת.

ביבליוגרפיה

- אבן-זהר, איתמר, 1980. "הצמיחה וההתגבשות של תרבות עברית מקומית וילידית בארץ ישראל, 1882-1948, *קתדרה* 16, עמ' 165-189.
- בורדייה, פייר, 2005א. "על כמה מתכונות השדה". *שאלות בסוציולוגיה*. תל אביב: רסלינג, עמ' 113-120.
- בורדייה, פייר, 2005ב. "דעת הקהל אינה קיימת". *שאלות בסוציולוגיה*. תל אביב: רסלינג, עמ' 207-216.
- בורדייה, פייר, בדפוס. "המרחב החברתי והיווצרות הקבוצות". בתוך: *אבל מי יצר את היוצרים? עבודות בסוציולוגיה של התרבות*. אבן-זהר, איתמר וגדי אלגזי (עורכים).
- גופמן, ארוינג, 1980 "ביצועים". *הצגת האני בחיי היומיום*. תל אביב: דביר/ספרי רשפים, עמ' 25-72.
- ויסברוד, רחל, 1989. *מגמות בתרגום סיפורת מאנגלית לעברית, 1958-1980*. עבודת הדוקטור, אוניברסיטת תל אביב.
- ויסברוד, רחל, 1992. "הפואטיקה המוצהרת של התרגום הספרותי לעברית בשנות ה-60 וה-70". *דפים למחקר בספרות* 8, עמ' 333-358.
- עמית-כוכבי, חנה, 1992. "השתקפות המגע הבינתרבותי בהערות-שוליים בתרגומי רומאנים מערבית לעברית". בתוך: *עברית שפה חיה: בהקשרים החברתיים-תרבותיים*, אורן עוזי, טורי גדעון ורינה בן-שחר עורכים, חיפה: הוצאת אוניברסיטת חיפה.
- שביט, זהר ויעקב שביט, 1977. "למלא את הארץ ספרים: ספרות מקורית לעומת ספרות מתורגמת בתהליך יצירתו של המרכז הספרותי בארץ ישראל. *הספרות* 9, עמ' 45-68.
- Bourdieu, Pierre, 1984. "The Habitus and the Space of Life-Styles". *The Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge and Kegan Paul, pp. 171-175.
- Bourdieu, Pierre, 1990. "Structures, Habitus, Practices". *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press, pp. 52-65.

- Chamberlain, Lori, 1988. "Gender and the Metaphorics of Translation". In: *The Translation Studies Reader*. Venuti, Lawrence (ed.), pp. 314-330.
- Choi, Jungwha and Hyang-Ok Lim, 2002. "The Status of Translators and Interpreters in Korea". *Meta* XLVII:4, pp. 627-635.
- Even-Zohar, Itamar, 1990a. "Polysystem Theory". *Polysystem Studies*. The Porter Institute for Poetics and Semiotics. Tel Aviv University. (*Poetics Today* 11:1), pp. 9-27.
- Even-Zohar, Itamar, 1990b. "The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem", in his: *Polysystem Studies (Poetics Today* 11:1), pp. 45-51.
- Even-Zohar, Itamar, 1990c. "Russian and Hebrew: The Case of a Dependent System". *Polysystem Studies*. The Porter Institute for Poetics and Semiotics. Tel Aviv University. (*Poetics Today* 11:1), pp. 97-110.
- Even-Zohar, Itamar, 1997a. "The Making of Cultural Repertoire and the Role of Transfer". *Target* 9:2, pp. 373-381.
- Even-Zohar, Itamar, 1997b. "Factors and Dependencies in Culture: A Revised Draft for Polysystem Culture Research". *Canadian Review of Comparative Literature* 24:1, pp. 15-34.
- Even-Zohar, Itamar, 2005. "Culture as Goods, Culture as Tools". In his: *Papers in Culture Research*.
- Gouanvic, Jean-Marie, 2005. "A Bourdieusian Theory of Translation, or the Coincidence of Practical Instances: Field, 'Habitus', Capital and 'Illusio'". *The Translator* 11:2, pp. 147-166.

Hermans, Theo, 1996. "Translator's Voice in Translated Narrative". *Target* 8:1, pp. 23-48.

Hermans, Theo, 1999. *Translation in Systems. Descriptive and System-oriented Approaches Explained*. Manchester: St. Jerome.

Inghilleri, Moira, 2003. "Habitus, field and discourse: Interpreting as a socially situated activity". *Target* 15:2, 243-268.

Inghilleri, Moira, 2005. "The Sociology of Bourdieu and the Construction of the 'Object' in Translation and Interpreting Studies". *The Translator* 11:2, pp. 125-145.

Jänis, Marja, 1996. "What Translators of Plays Think About Their Work". *Target* 8:2, pp. 341-364.

Pym, Anthony, 2004. *On the Social and the Cultural in Translation Studies*.
<http://www.fut.es/~apym/on-line/sociocultural.pdf> (accessed at 1/8/06).

Rapoport, Tamar and Edna Lomsky-Feder, 2002. "'Intelligentsia' as an Ethnic Habitus: The Inculcation and Restructuring of Intelligentsia among Russian Jews". *British Journal of Sociology of Education* 23:2, pp. 233-248.

Sela-Sheffy, Rakefet, 1997. "Models and Habitus: Problems in the Idea of Cultural Repertoires". *Canadian Review of Comparative Literature* 24:1, pp. 35-46.

Sela-Sheffy, Rakefet, 2000. "The Suspended Potential of Culture Research in TS". *Target* 12:2, pp. 345-355.

Sela-Sheffy, Rakefet, 2005. "How to Be a (Recognized) Translator: Rethinking Habitus, Norms, and the Field of Translation". *Target* 17:1, pp. 1-26.

Sela-Sheffy, Rakefet, forthcoming. "The Translators' Personae: Marketing Translatorial Images as Pursuit of Capital". *Meta*.

Shavit, Zohar, 1998. "The Status of Translated Literature in the Creation of Hebrew Literature in Pre-State Israel (The *Yishuv* Period). *Meta* XLIII:1, pp. 46-53.

Simeoni, Daniel, 1998. "The Pivotal Status of the Translator's Habitus". *Target* 10:1, pp. 1-39.

Shlesinger, Miriam and Rakefet Sela-Sheffy, work in progress. *Strategies of Image-Making and Status Advancement of a Marginal Occupational Group: Translators and Interpreters in Israel as a Case in Point*.

Toury, Gideon, 1995. *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam: John Benjamins.

Toury, Gideon, 1998. "Hebrew Tradition". In: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Mona Baker (ed.). London and New York: Routledge, pp. 439-448.

Toury, Gideon, 2000. "The Nature and Role of Norms in Literary Translation". In: *The Translation Studies Reader*. Lawrence Venuti (ed.). London and New York: Routledge, pp. 198-211.

Wolf, Michaela, forthcoming. "The Female State of the Art: Women in the 'Translation Field'". In: Pym, Anthony, Shlesinger, Miriam and Zuzana Jettmarová (eds.). *Sociocultural Aspects of Translating and Interpreting*. Amsterdam-Philadelphia: Benjamins.

Zoran, Gabriel, 1990. *Past and Present in Hebrew Literary Translation: A Lecture and Exhibition Catalogue*. Cambridge, Mass.: Harvard University Library.